

**ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ
REPUBLICI V LETECH 1918-1938:
PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE**

I. KNÍŽKOVÁ¹, J. ŠEVL¹, M. MIOVSKÝ²

¹ Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze
Prednosta: prof. PhDr. Michal Miovský, Ph.D.

² University of New York in Prague

Vedúci pracovník: Edel Marie Sanders, PhD., EdM, MA

S ú h r n

Východiska: Kokain je návyková látka, která byla v době tzv. první republiky ve vyšších společenských vrstvách ve velké oblibě, ačkoliv zde nebyla žádná podobná historická tradice jeho užívání. Její užívání souviselo jednak s atmosférou konce světové války, ale zejména s hospodářským růstem a průmyslovou prosperitou. Tím se stal pro vyšší společnost jedním z charakteristických znaků, tedy v podstatě tzv. statusovou drogou. Současně zájem o zahraniční kulturu a možnosti cestování do zahraničí pro majetné, přineslo do Československé republiky mnoho fenoménů včetně návykových látek – hašiše, morfinu a kokainu.

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Cíle: Cílem tohoto článku je identifikovat a zmapovat kontext zneužívání kokainu v Československé republice v období první republiky.

Metody: Pro sběr dat byla použita obsahová analýza dokumentů, které byly rozříděny podle roku jejich vydání. Jednalo se o textové dokumenty, zvukové a filmové nahrávky. Textové dokumenty byly nejčastěji historické novinové články vydané v době první republiky, literatura zabývající se příslušnou tematikou vydaná i v pozdějším období. Rovněž byly sekundárně dohledávány zdroje z již publikovaných dokumentů.

Výsledky a závěr: Kokain se v Československé republice v období 1920-1930 hojně zneužíval. Zpočátku byl propagován jako zázračný lék pro léčbu morfinismu a také pro jeho lokálně anestetický účinek. Zanedlouho se však projevil jeho závislostní potenciál. Záliba ve zneužívání kokainu se často vyskytovala v kulturním prostředí a také u vyšší společnosti. Mnoho slavných prvorepublikových herců a hereček této „vášni“ propadlo. Nastavení legislativy bylo velmi benevolentní, a proto se tento fenomén mohl značně rozšířit i mimo kulturní prostředí a pronikl do mnoha více společenských vrstev.

Klíčová slova: kokain – Československá republika – zneužívání kokainu – historie kokainu

I. Knížková, J. Šejvl, M. Miovský: COCAINE ABUSE
IN THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC, 1918-1938:
AN OVERVIEW HISTORICAL STUDY

S u m m a r y

Background: cocaine is an addictive substance that was very popular in the upper classes of society during the so-called First Republic, although there was no similar historical tradition of its use. Its use was linked both to the atmosphere of the end of the World War and, above all, to economic growth and industrial prosperity. This made it one of the hallmarks of high society, essentially a so-called status drug. At the same time, the interest in foreign culture and the possibilities of travel abroad for the wealthy brought many phenomena to the Czechoslovak Republic, including addictive substances – hashish, morphine and cocaine.

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Aims: The aim of this article is to identify and map the context of cocaine abuse in the Czechoslovak Republic during the First Republic.

Methods: Content analysis was used for data collection and the documents were categorized according to their year of publication. These included textual documents, audio and film recordings. The textual documents were mostly historical newspaper articles published during the First Republic and literature dealing with the relevant topic published in the later period. Secondary sources were also traced from already published documents.

Results and conclusion: cocaine was widely abused in the Czechoslovak Republic in the period 1920-1930. Initially it was promoted as a miracle drug for the treatment of morphinism and also for its local anaesthetic effect. However, its addictive potential soon became apparent. Cocaine abuse was common in the cultural milieu and also in high society. Many famous actors and actresses of the early Republic succumbed to this 'passion'. The legislative set-up was very benevolent and therefore the phenomenon could spread considerably outside the cultural milieu and penetrate many more social classes.

Key words: cocaine – Czechoslovak Republic – cocaine abuse – cocaine history

Úvod

Rod *Erythroxylum*, tedy kokainovník (rovněž rudodřev) zařazujeme do čeledi *Erythroxylaceae* (rudodřevovitých), mezi které patří přes 250 druhů. Český název rudodřev je odvozen od prutovitých větví, které jsou kryty červenohnědou borkou. Jejich domovinou je zejména tropický podnebný pás Jižní Ameriky, obecně mezi obratníky Raka a Kozoroha, kde roste i planě zpravidla ve výšce od 650 do 1800 m.n.m. Jedná se o keř nebo menší stromek s výškou max. do 5 metrů, s jednoduchými, střídavě narostlými lístky, palisty (ty jsou redukovány v drobné pichlavé lístečky) a drobnými květy. Lísty nesou stopy po svém původním složení v pupenu a květy mají pět volných, stejných korunních lístků a deset tyčinek. Plodem je rudě zbarvená peckovice, ve které je uloženo jedno semeno. Její kořeny rostou hvězdčovitě a horizontálně (Delpirou a Labrousse, 1993).

Mezi nejznámější a pro nás stěžejní druh považujeme *Erythroxylum coca*, kokainovník pravý (rudodřev koka). Tento druh se dělí na tři variety –

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Erythroxylum coca Lam. var. *bolivianum* Burck, resp. *Erythroxylum coca* Lam. var. *coca* (bolívijská koka), *Erythroxylum coca* Lam. var. *spruceanum* Burck (peruánská koka, pro kterou jsou typické tenčí a světlejší listy) a *Erythroxylum coca* Lam. var. *novogratense* Burck (kolumbijská koka). Je to nevýrazná rostlina a pochází pravděpodobně z vlhkých pralesních částí východních svahů peruánských a bolívijských And. Vyskytuje se jak ve tvaru keře, tak i stromku, má podlouhlé až kopinatě podlouhlé listy dlouhé od 3 do 6 cm o průměrné šířce 1 cm, výrazně žilnaté. Pěstuje se v plantážích, kdy se množí semeny (předpěstováním ve školkách) nebo řízkováním a první sklizeň začíná zpravidla po 18 měsících, max. po dvou letech růstu. Životnost je cca 20 let a sklizeň u dospělého keře/stromu při dobré péči probíhá i 4krát za rok (Valíček, 2000; Vondráček a Klášterský, 1935).

Koka byla uctívána jihoamerickými kulturami, zejména Inky, tisíce let. Pokud byla indiánskými kmeny pěstována na plantážích, bylo nutné při vstupu do oploceného prostoru pokleknout. Nálezy z pohřebišť na Huaca Prieto na severním pobřeží Peru ukazují, že se koka užívala již v 3. tisíciletí př. n. l. Užívala se jak pro náboženské (věštění), tak pro praktické účely. Indiáni listy koky žvýkali s páleným vápnem anebo alkalickým rostlinným popelem. Primárně jim účinky rostliny pomáhaly jak v práci (zvládání dopravy nákladů na delší vzdálenosti s vyšším výškovým rozdílem), tak i – zejména pro své anestetické účinky – v lidovém léčitelství (bolest hlavy, uklidnění trávicího ústrojí). Koka byla považována za Strom života a v podstatě až do 16. století, tedy do příchodu španělských conquistadorů (1499) nejsou s jejím pěstováním a užíváním zaznamenány jakékoli problémy.

Zpočátku dobyvatelé Nového světa považovali žvýkání koky za něco odporného a nesmyslného. Mořeplavec Amerigo Vespucci v roce 1504 popsal žvýkače koky jako zvířata, která přežvykují potravu. V 16. století byla koka přivezena do Evropy s vidinou zisku jako tržní plodina. Tento záměr se neseťkal s úspěchem zejména z důvodu jejího užívání. Rozšíření žvýkání na evropském kontinentu nebylo z kulturního a estetického hlediska možné. Názor na koku, její účinky a žvýkače se stal už v tehdejší společnosti ambivalentní; na jedné straně byla považována za ďáblovu dílo, na druhé straně to byla plodina, která stála za prozkoumáním, a restriktce, které s ní byly spojeny, znamenaly snížení efektivity těžby nově objevených a úspěšně zkonfiskovaných dolech (Naishová a Scott, 2014). V roce 1551 ji církevní koncil

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

v Limě, jehož cílem bylo šířit křesťanství na dobytém území, označil jako rostlinu, která je zlým duchem seslána na domorodce k jejich zničení. Naproti tomu se ozývaly i racionální a logické hlasy (Juan de Matienzo), které uváděly, že pokud taková rostlina je na Zemi, pak musí být nějak využitelná. Již v roce 1622 ji Abraham Cowley ve své monografii *Dějiny rostlin* definoval jako nejbohatší rostlinu, kterou Země dala lidem.

První pokusy za účelem identifikace účinné látky obsažené v koce provedl v roce 1708 nizozemský lékař Hermann Boerhaave. První odborný popis rostliny provedl Joseph de Jussieu. V roce 1855 německý chemik Friedrich Gaedcke získal sublimací krystalický produkt – směs alkaloidů, které jsou v listech – erythroxylin. Věci ve prospěch koky se daly do pohybu roku 1856, kdy na příkaz Františka Josefa I. vyplula loď Novara na cestu kolem světa. Na její palubě byl i doktor Carl Scherzer, který zpět na žádost německého chemika Friedricha Wöhlera přivezl 13 kilogramů koky (Streatfield, 2003). Za hlavního objevitele považujeme německého chemika Alberta Friedricha Niemann, který působil na univerzitě v Göttingenu. Ten v roce 1860 publikoval disertační práci s názvem *Über eine neue Base in der Koka-blättern* (O nové organické bázi v kokových listech), kde popisuje detailní postup své práce (Gootenberg, 1999). Niemann nejprve listy koky nechal nasáknout alkoholem a kyselinou sírovou. Poté směs destiloval a vzniklou lep-kavou hmotu smíchal s uhličitánem sodným. Směs opět destiloval, a tak získal malé bílé krystaly. Tímto poměrně jednoduchým způsobem extrahoval účinnou látku z rostliny koky, kterou pojmenoval kokain (Naishová a Scott, 2014).

Další německý chemik Wilhelm Lossen, v roce 1862 stanovil chemický vzorec $C_{17}H_{21}NO_4$, což prvně publikoval ve své disertační práci *Über das Cocain* (Priesner, 1987, Gootenberg, 2008). Ve stejném roce, kdy Albert Niemann učinil svůj přelomový objev, napsal italský lékař Paolo Mantegazza vědeckou práci o koce. Tehdy ještě o účinné látce nevěděl. Mantegazza zkoušel účinky koky sám na sobě a ve své práci ji velmi vychvaloval. Toto dílo přitáhlo pozornost jistého Angela Marianiho, lékárníka z Korsiky, který se v následujících letech stal jedním z nejznámějších obchodníků na světě (Streatfield, 2003). Dveře o expanzi koky do společnosti byly otevřeny do-kořán.

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Metodologie

Článek byl zpracován za využití analýzy dokumentů, která zahrnuje textové materiály (Miovský, 2006). Byla využita obsahová analýza textových dokumentů. Materiály byly získány buď na doporučení ve formě publikace, nebo častěji pomocí digitální knihovny Kramerius 5 a Google scholar. V digitální knihovně byly na základě klíčových slov: kokain, Československá republika, zneužívání kokainu, první republika, historie kokainu, vyhledány odpovídající materiály z doby mezi léty 1918-1938. Dokumenty byly tříděny podle roku, z kterého pocházejí.

Vyhledané zdroje dat byly uloženy na digitální médium, poté setříděny a kategorizovány. Poté jim byl přidělen jedinečný kód. Následně byla provedena kvalitativní analýza historických materiálů. Ty byly sestaveny podle jejich vzájemného tematického vztahu v kontextu vzniku, rozvoje a zániku užívání kokainu v období první republiky. Základní postup při obsahové analýze odpovídal pojetí Plichtové (1996, s. 311-313).

Kokain

Obecná charakteristika

Kokain je alkaloid, který se získává chemickou cestou z listů keře *Erythroxylum coca*. Výsledkem je bílá krystalická látka. Kokain je snadno rozpustný ve vodě a zpravidla se aplikuje přes sliznici, kde dochází k velmi dobrému vstřebávání. Nejčastěji se užívá intranasálně („šňupáním“) jako sůl hydrochloridu (Balíková, 2017), méně často pak intravenózně ve formě roztoku, ale lze jej i kouřit ve formě „free base“ nebo cracku. Volná báze se získává smícháním drogy s olejem a kouří se prostřednictvím vodních dýmek. Crack je nejčastěji ve formě hnědých či béžových krystalů a inhaluje se také pomocí malých vodních dýmek (Delpirou a Labrousse, 1993). Účinky kokainu jsou odvislé od způsobu jeho aplikace. Působí na centrální nervový systém agonisticky jako endogenní ligandy dopamin, serotonin a noradrenalin. Aktivuje sympatická nervová centra a má stimulační účinky (Balíková, 2017). Způsobuje pocit euforie a nevyčerpatelné energie. Uživatelé kokainu jsou často při intoxikaci hyperaktivní. Kokain způsobuje mydriázu, tedy rozšíření zornic, dále zvyšuje krevní tlak a tepovou frekvenci. Dalším možným

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

využitím kokainu je lokální anestezie například v očním nebo zubním lékařství (Balíková, 2017). Denní dávky u pravidelných uživatelů kokainu se pohybují v rozmezí od desetin gramu až po 1 gram (Kalina, 2015).

Dobová informace k nežádoucím účinkům kokainu

V roce 1885 se začalo hovořit o nežádoucích účincích kokainu, což vyvolalo velký rozruch, neboť nikdo o vedlejších účincích neuvažoval. Byly popisovány stavy, kdy lidem po požití kokainu zbledla tvář, polil je studený pot a ztratili vědomí. Dalšími popsány závažnými vedlejšími účinky byly silné křeče, výpadky paměti, a dokonce smrt na operačním sále (Streatfield, 2003).

Prvním zdokumentovaným závislým člověkem na kokainu v Evropě byl pravděpodobně Freudův přítel Ernst von Fleischl-Marxow. Ten si po nešťastné nehodě přivodil infekci do prstu, který mu musel být amputován. Tato operace neproběhla podle očekávání a Fleischl-Marxow trpěl velikými bolestmi, kdy k jejímu snížení začal intravenózně užívat morfium, které mu zpočátku přinášelo alespoň malou útechu. V roce 1883 se o závislosti svého přítele dozvěděl Sigmund Freud a rozhodl se mu pomoci. V roce 1884 mu Freud přinesl kokain, kdy uvažoval o využití kokainu v léčbě závislosti na morfiu. Výsledky byly z počátku úžasné. Spotřeba morfia u Ernsta von Fleischl-Marxowa výrazně poklesla. Toto zjištění Sigmunda Freuda velice povzbudilo v jeho dalším zkoumání kokainu a velmi pozitivně o těchto účincích hovořil. Následně však von Fleischl-Marxow spotřeboval jeden gram čistého kokainu za den. Užíval ho intravenózně a postupně se u něho projeví známky intoxikace (křeče, výbušnost a taktilní halucinace). Následně začal užívat obě látky současně, kdy si je aplikoval intravenózně. Tímto užíváním přišel na doplňující se účinky těchto dvou látek, kdy jedna vykompenzuje nedostatek té druhé. S trochou nadsázky můžeme považovat Ernsta von Fleischl-Marxe za objevitele speedballu, který v pozdějších dobách znamenal veliký úspěch (Streatfield, 2003).

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Československá společnost

Pražské podsvětí

Období první republiky je do dnešní doby mnohými velmi nekriticky považováno pouze za období rozkvětu a pokroku ve všech společenských oblastech, zejm. v technologiích, kultuře, literatuře a umění. Zájem o kulturu se projevoval napříč všemi společenskými vrstvami. Důvodů bylo více – jednak jako důsledek demokratizace kultury, kdy se rapidně zvýšil počet umělců, spisovatelů, tvůrců a vědců s neomezenou možností tvůrčích aktivit a v podstatě bez existence systémové cenzury a tomu odpovídal na druhé straně i nárůst počtu konzumentů. Již tehdy se začaly projevovat velké mezigenerační rozdíly. Lidé narození na konci 19. století byli vlastenečtější a více se zajímali a obávali o osud lidí a celé republiky, naproti tomu ti narození již ve 20. století považovali svobodný stát za samozřejmost. Mladší lidé byli sebevědomější a světovější (Hanzal, 1998).

Návykové látky, zejména alkohol, morfium a kokain, se ve společnosti začaly objevovat hned po válce. Byť nepatřily – ze společenského hlediska – pouze do lidské spodiny, stalo se toto téma pro tehdejší literaturu velmi zajímavým. Prvním, kdo se tomuto tématu věnoval byl Karel Ladislav Kukla. Ten populární formou zmapoval pražské podsvětí ve své knize *Pražské bahno* (Kukla, 1992). V tehdejší Praze bylo mnoho zařízení, hospod, kde se scházeli lidé chudí, lidé v konfliktu se zákonem a další „živly a ztracené existence“. Vyhledávanou hospodou těchto lidí byla židovská krčma „U zelené žáby“. Podle pověstí sem chodíval i král Václav nebo později malíř Pieter Bruegel. Pozoroval hosty, a pokud někde došlo k nějakým neshodám, říkalo se, že zde jistě byl „Breighel“, v dnešní podobě „brajgl“. Asi nejznámější a legendami do dnešní dny opředenu hospodou byla Jedová chýše, stávající na Apolinářském náměstí (roh ulice dnešní Apolinářská a Viniční).

Jak jsme již uvedli, sociální a společenská situace v období tzv. první republiky nebyla zcela jednoduchá. Standardním fenoménem kromě podvodníků, žebrajících, bylo také kartářství, karban a společnost trápil nedostatek bydlení, kdy vznikaly celé čtvrtě tzv. barákových a vagónových kolonií, bujela prostituce (Kukla, 1992). Nevěstince byly oficiálně zrušeny aboličním zákonem v roce 1922 a prostituce se přesunula do ilegality do hospod a na ulici. Jedním z důsledků tohoto zákona byl poměrně vysoký nárůst pohlav-

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

ních chorob. Nejproslulejšími podniky, kde se prostituce skrytě provozovala, byl hostinec „Žbluňk“, „U Lišků“ nebo „Batalion“ (Kopáč a Schwarz, 2013).

Vzestup kokainové kultury

Byť se hlavní kokainovou metropolí stal Berlín, kde se užívalo v každém nočním klubu, tančírně a baru, Praha díky dobrému dopravnímu spojení, migrací umělců mezi velkými evropskými městy a tehdejší jazykovou vybaveností nezůstávala příliš pozadu. Lidé se chtěli oprostít od hrůz válečných let a kokain byl příjemným prostředkem k uvolnění. Práce Sigmunda Freuda byly opěvovány, kokain se začal velmi rychle propagovat prostřednictvím filmu, hudby a tance. Kokain a jiné drogy prodávali dealeri na ulicích, studenti, šatnářky v nočních podnicích. Často také docházelo k falšování receptů na kokain. Nejznámější umělkyní této doby, užívající a propagující kokain, byla německá tanečnice a herečka Anita Berber (Nožina a Vaněček, 2009). Stala se vzorem pro mladé a symbolem erotiky němého filmu, kdy v důsledku nadměrného užívání alkoholu a kokainu umírá v roce 1928 ve svých 29 letech.

„Kolik zoufalství a bídy je v těchto slovech! Jak mnoho zemí bylo po světové válce tímto bahnem zamořeno! Morálka poválečného člověka neustále klesá. Není to tak dlouho, co svět vdechoval výpary lidské krve z bojišť, a dnešní doba, nabitá třídními boji, hesly a ziskulačností, není bohatá na útlocitné lidi. Jaký tedy div, že dnes ty ubohé, životem zničené postavy v tomto velikém životním shonu za materialismem upadají do duševní bídy a že v zoufalství utíkají k umělým útěchám a věcem, které je alespoň na čas zbaví soudnosti a střízlivého rozumu. Téměř v každé noční místnosti existuje tanečník kokainista, k němuž se druží takzvané „umělkyně“, importované do barů z Vídně, Berlína a Pešti. Stále přichází na nové adresy a stopy, které vedou za hranice, odkud barová tanečníci a tanečnice dopravovali kokain podloudně už dlouhou dobu. Mezi kokainisty byly zjištěny velmi známé osoby mužského i ženského pohlaví. Kromě osazenstva barů sem tam, nějaký německý divadelní kumštýř a dohromady, když si onu řadu spočítáme, nacházíme v ní Čechy, Němce, Poláky, Maďary, prostě všechny národnosti republiky“ (Kukla, 1992, s. 34)

Nebyl to ale jen Kukla, který si nového fenoménu povšiml. V týdeníku

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Čech: politický týdeník katolický z roku 1920 vyšel fejeton, který přesně popsal uvolněnou a zraněnou společnost krátce po konci války. *„Z naší doby: Nedivte se národu, že se baví. Nezazlívejte mu toho. Přejte mu to. Což těžce nemocnému, sviječícímu se v bolestech nepřejete injekce morfia, které na chvíli mu přinese otupení bolesti, a operovanému byste zazlívali omámení přivedené narkosou? Z útrap a zoufalství pouze národ nemůže žít. To je dobré slovo. Nemyslete, že to hýření, skákání, křepčení, hraní a slavení je výrazem bujnosti, blahobytu, přepychu a lehkých mravů. Ne. Je to sháňka po hašiši. Zapomenout! Rozptýlit se! Mít pokoj aspoň na chvílku od těch starostí, kousavých psů, štěkajících po naší stopě, z těch běd, v nichž se národ topí. ... A naše národní domácnost je rozvrácena. Proto tolik opia, orgií a zábav. Nikde prý se národ tak nebaví, jako v naší republice. Je známý vtíp, že do Vídně musí dohoda vyvážet mouku a obilí, aby nezhylnuli tam hlady, do Čech muzikanty, ježto domácí nestačí, aby se mohlo všude tancovat. ...a slabochi volají po kokainu a chtějí mít zub vytrhnutý bez bolesti (Anonym, 1920. s. 7).*

Kokain se stával populárním v kultuře díky divadelním hrám, zpěvům i kupletům. Mezi jeden z nejznámějších patřila píseň Kokain (Oblíbený lidový kuplet s nápěvem), který vyšel v nakladatelství Veselosti J. H. Zefiho v Praze v roce 1924.

Objevoval se i humor, který refleктоval užívání kokainu. V Humoristických listech vyšla v roce 1925 báseň *„Kokain: Už jsi někdy šňupal kokain? Neměl jsem příležitost. Jaké to je? Báječné – všechno je růžové, jako před svatbou. A potom, při vystřízlivění? Nu – jako po svatbě“* (Anonym, 1925, s. 76).

Legislativní vývoj

Počátek dvacátých let byl k návykovým látkám velmi benevolentní. Bylo to období, kdy enormně vzrostl počet uživatelů a úspěšně se rozvíjel černý trh. Problematika toxikomanie nebyla v hledáčku řešení ani zdravotnictví, ale ani represivních orgánů (policie, finanční stráž). Republika se potýkala s mnoha závažnějšími potížemi, které bylo nutné řešit. Stav legislativy v této oblasti byl minimalistický a protiprávní jednání související s drogami bylo trestáno velmi mírně, nejčastěji pokutou až do výše 50 000 korun (Gaj-

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

došíková, 2001). Tento stav umožnil volný přístup do Československé republiky mnoha překupníkům a zahraničním uživatelům (Nožina a Vaněček, 2009).

V rámci legislativních opatření byl ve sbírce zákonů publikován zákon č. 159/1922 Sb. o provádění Mezinárodní opiové konvence ze dne 23. ledna 1912. Zákon kromě jiného upravoval jaké látky (jejich prodej, výroba, dovoz, vývoz a rozdělování) spadaly pod ústřední dozor. Jednalo se o surové opium, medicínální opium, morfium, kokain, všechny přípravky obsahující tzv. antiopium, heroin, a všechny soli a deriváty kokainu a morfia.

Následoval zákon č. 128/1923 Sb. o provádění Mezinárodní opiové konvence ze dne 23. ledna 1912, vyhlášené pod čís. 159 Sb. z. a n. z roku 1922. Nožina s Vaněčkem (2009) uvádějí, že již v polovině dvacátých let byl kokain natolik rozšířen, že se policejní orgány touto problematikou musely zabývat mnohem důsledněji. Látka se dobře prodávala a rychle distribuovala. Byla zde již vytvořena spolehlivá síť, která vedla od zdroje, přes překupníky až ke spotřebiteli. Zájemců o kokain bylo mnoho, proto tento systém velmi dobře fungoval.

Vzniklo i specializované oddělení, jehož účelem mělo být napomoci řešení tohoto palčivého problému. Nařízením ministerstva vnitřní č. 49860-5/1928 ze dne 22. září 1928 byla zřízena Ústředna pro potírání nedovoleného obchodu s omamnými prostředky v Československé republice.

Dne 22. ledna 1930 zastupoval policejní rada Josef Vaňásek Československou republiku na zasedání Mezinárodní kriminálně-policejní komise. Tato komise usilovala o co největší vzájemnou spolupráci všech bezpečnostních složek v jednotlivých státech. Ještě téhož roku odjel Josef Vaňásek na další významnou konferenci a zároveň III. mezinárodní policejní kongres v Antverpách, kde se řešila otázka účinného potírání nedovoleného obchodu s omamnými jedy.

Obchod s kokainem nebyl jen záležitostí cizinců. Do obchodu byli zapojeni i českoslovenští občané: „*Čechoslováci zatčeni pro pašování kokainu v Německu. ČTK. Mülhúzy, 3. ledna. Po vyšetřování, které trvalo několik měsíců, zatkla zdejší policie 8 členů podloudníků s kokainem. Jsou mezi nimi i Čechoslováci. Kokain byl dovážěn z Německa a prodáván ve značném množství v mülhúzských tanečních místnostech*“ (Anonym, 1929, s. 1).

Podle Nožiny a Vaněčka (2009) se situace ve třicátých letech nijak zá-

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

sadně nezměnila. Doménou československého překupnictví byl stále kokain a morfin. Mezi prvorepublikové překupníky a uživatele drog patřili stále lidé všech společenských vrstev, kavárníci, studenti, lékárníci, herci, spisovatelé, obchodníci, prostitutky, majitelé a zaměstnanci nočních podniků a mnoho dalších. Prodej drog byl často uskutečňován v bytech, barech a klubech. Ceny kokainu byly různé. Nejčastěji to bylo 15-25 korun za 1 gram. Nižší ceny byly způsobené již druhotnou distribucí látky. Pouliční kokain byl často „nařezán“ jinými látkami jako byly kyselina salicylová, aspirin nebo chinin. Jednalo se o poměr 1:2 až 1:4. Těsně před prodejem byla i tato směs ještě zředěná a kokainu zde bylo často jen nepatrné množství.

V roce 1925 bylo přijato vládní nařízení č. 147, jímž se prováděl zákon o mezinárodní opiové konvenci a další legislativní opatření byla přijata v letech 1928, 1930, 1932 a 1934.

Rokem 1939 se situace v užívání návykových látek změnila ve dvou rovinách. Jak uvádějí Mašlániová a Miovský (2020), závislost byla považována za sociální deviaci a za asociální chování, a hrozilo riziko preventivní vazby.

Diskuse a závěr

Vzestup užívání kokainu na území Československé republiky vyplýval v podstatě ze tří základních skutečností. Jednak to bylo ukončení světové války a kokain – stejně jako alkohol a morfin – nabízel útěk od trpkých válečných let, což šlo ruku v ruce s masivním uvolněním společenských konvencí a demokratizací společnosti; neexistence účinné legislativy, která by efektivně působila v této oblasti spolu s orgány, které by vyžadovaly její dodržování a v neposlední řadě rozvoj kulturního života a možnost – alespoň pro majetné – cestovat po Evropě.

Československo mělo a dosud má velmi dobře propracovanou tzv. pijáckou kulturu, která má na našem území skoro tisíciletou tradici. „Moderní“ zneužívání drog se na českém území začalo objevovat již ke konci 19. století, kdy se na trhu objevila opiová tinktura. První více zneužívanou látkou byl morfin. Zpočátku docházelo k ojedinělým případům zneužívání, a to nejčastěji mezi lékaři a lékárníky, kteří měli k těmto látkám přístup. Později se však zneužívání dostalo mezi studenty a mládež. Po konci první světové války se morfinismus obrovsky rozšířil. Uživatelé byli nejčastěji váleční ve-

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

teráni, kteří získávali morfin na předpis (Nožina a Vaněček, 2009).

Poloha Československa ve středu Evropy ze něj v oblasti pašování návykových látek udělala nejen cílovou, ale transportní zemi, kdy tato role přetrvala i v 21. století. Ve dvacátých letech 20. století se stala Praha významnou světovou metropolí. Vyrostly zde nové budovy a kavárny ve stylu art deco a s novou dobou přišly i nové drogy. Jednou z nich byl kokain. Zneužívání kokainu bylo i módní společenskou záležitostí. Mezi československými herci bylo mnoho kokainistů, například Hugo Haas, Saša Rašilov, Adina Mandlová i Lída Baarová (Matějková, 2005). Československo se v té době centrálním překladištěm zásilek pašovaného kokainu. Nejvíce nelegální látky přicházelo z Německa, kdy největšími producenty kokainu byly německé farmaceutické firmy Merck, Gehe & Co. nebo Böhringer und Sonne, a ve kterých docházelo k největším únikům na černý trh. Později se přidaly zásilky pašované z Dálného východu, Číny a Středního východu, Turecka a Egypta. Československá republika však nebyla primární cílovou destinací. Cílem pašeráků bylo dostat kokain do západní Evropy a USA. Legislativa ohledně návykových látek byla velmi benevolentní a k zásadním změnám v této oblasti došlo v podstatě až po druhé světové válce. Během období první republiky se nepodařilo zneužívání a obchod s kokainem represivním složkám výrazně ovlivnit. Legislativně nastal zlom až v roce 1938, kdy Československo přijalo tzv. opiový zákon, který pojal všechny předchozí legislativní předpisy (Nožina & Vaněček, 2009).

Z dnešního úhlu pohledu bylo užívání kokainu jedním z typických rysů první republiky v oblasti návykových látek a vytvářelo dojem blahobytu a otevřenosti tehdejší společnosti.

Poznámky

Grantová afiliace

Vznik tohoto článku byl podpořen institucionálním programem podpory Progres č. Q06/LF1 a v rámci Specifického vysokoškolského výzkumu, č. grantu: 260500.

Role autorů

První autorka provedla vyhledání, fixaci a kategorizaci zdrojových materiálů, podílela se na zpracování a finalizaci článků. Druhý a třetí autor se podíleli na zpracování a finalizaci článku.

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

Konflikt zájmů

Autoři bez konfliktu zájmů.

Poznámka

Text článku vychází z bakalářské práce obhájené první autorkou v roce 2020 na 1. LF UK.

L i t e r a t ú r a

- Anonym:* Čechoslováci zatčeni pro pašování kokainu v Německu. Moravský večerník. Olomouc: Josef Friedl, 8,1929, 3.
- Anonym:* Z naší doby. Čech: politický týdeník katolický. Praha: Antonín Schmitt, 45, 1920, 203.
- Anonym:* Kokain. Humoristické listy: archiv českého rozmaru a vtípu. 68, 1925, 6.
- Balíková, M.:* Forenzní a klinická toxikologie: laboratorní toxikologická vyšetření. Druhé, doplněné vydání. Praha: Galén, 2017. 116 s.
- Delpirou, A. – Labrousse, A.:* Koka, kokain, koks. Bratislava: Bradlo, 1993. 270 s.
- Gajdošíková, H.:* Nástin historie právní úpravy drogových trestných činů na historickém území Čech, Moravy a Slezska. Adiktologie, 2001, 1 (Suppl), s. 14 – 21
- Gootenberg, P. (ed):* Cocaine: Global Histories. London: Routledge, 1999. 232 s.
- Gootenberg, P.:* Andean Cocaine: The Making of a Global Drug. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2008. 464 s.
- Hanzal, J.:* Kultura a česká poučnost za první republiky. In: Reflexe dějin první Československé republiky v české a slovenské historiografii. Sborník referátů přednesených na kolokviu pořádaném historickým ústavem AV ČR v Praze 18. listopadu 1997. Praha: Historický ústav AV ČR, 1998, s. 153 – 159
- Kalina, K.:* Klinická adiktologie. Praha: Grada Publishing, 2015. 640 s.
- Kopáč, R. – Schwarz, J.:* Nevěstince a nevěstky: obrázky z erotického života Pražanů. Praha: Paseka, 2013. 248 s.
- Kukla, K. L.:* Pražské bahno. Praha: Svoboda, 1992. 187 s.
- Mašlániová, M. – Miovský, M.:* Devadesát osm let vývoje právní ochrany dětí a dospívajících před dostupností návykových látek na území České republiky v letech 1922 až 2020 – průřezová historická studie. Drugs & Forensics Bulletin NPC. Praha: Národní protidrogová centrála, 2020, 27, in print.
- Matějková, J.:* Hugo Haas: život je pes. Praha: XYZ, 2005. 297 s.
- Miovský, M.:* Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. Praha: Grada, 2006. 332 s.

I. KNÍŽKOVÁ, J. ŠEVL, M. MIOVSKÝ / ZNEUŽÍVÁNÍ KOKAINU V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE V LETECH 1918-1938: PŘEHLEDOVÁ HISTORICKÁ STUDIE

- Naish, N. – Scott, J.:* Kokain: životopis. Praha: Volvox Globator, 2014. 208 s.
- Nožina, M. – Vaněček, M.:* Mandragora, morfin, kokain: drogový problém v českých zemích v dobách habsburské monarchie a v předválečném Československu. Praha: KLP, 2009. 296 s.
- Plichtová, J.:* Obsahová analýza a její možnosti využitia v psychologii. Československá psychologie. Praha, 40, 1996, 4, s. 304 – 314
- Priesner, C. – Lossen, W.:* Deutsche Biographie [online]. 1987 [cit. 2021-5-10]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd117221260.html>
- Streatfeild, D.:* Kokain: dějiny. Praha: BB art, 2003. 489 s.
- Valíček, P. – Arcimovičová, J. – Horák, V. – Vaneček, M.:* Rostlinné omamné drogy. Benešov: Start, 2000. 191 s.
- Vondráček, V. – Klášterský, I.:* Farmakologie duše. Praha: Nákladem mladé generace při Ú. J. Čs. L. (Lékařské knihkupectví a nakladatelství), 1935. 292 s.

Doručené do redakcie: 4. 2. 2022

Prijaté na publikovanie: 8. 2. 2022

Adresa autora: Bc. Iva Knížková

Klinika adiktologie 1. LF UK a VFN v Praze

Apolinářská 447/4, 128 00 Praha

Ivanka.Knizkova@seznam.cz